

MURAD PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da
XV. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Aksaray'da Vatan ve Millet caddelerinin kavşağındaki külliye, Fâtih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Has Murad Paşa tarafından 876 (1471-72) yılında yaptırılmıştır. Şevval 877 (Mart 1473) tarihli vakfiyesine göre ilk binalar cami, imaret, hamam ve Murad Paşa'nın ölümünden sonra 882'de (1477) kardeşi Sadrazam Meşih Paşa tarafından tamamlanan medreseden oluşmaktaydı. XVII. yüzyılda Kara Dâvud Paşa'nın yaptırdığı şadırvanla çeşme dışında zaman içinde caminin güneyinde bir de hazire oluşmuştur. 1050'deki (1640) bir fırtınada zarar gören cami yanında 1660 ve 1693 yıllarında Aksaray semtini harap eden yangınlarda da tahrip olan yapılarından çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Caminin batısındaki medrese 1929-1930'da belediye tarafından, doğudaki çifte hamamın kadınlar kısmı ile erkekler kısmının soğukluğu XX. yüzyıl başında, geri kalanları ise 1956'da yol çalışmalarını sebebiyle yıktırılmıştır. Ayrıca 1957-1958 yıllarında Vatan ve Millet caddeleri açılırken haziresi oldukça daraltılmış, avlu duvarı ve çeşme yıkılıp içeri çekilmiş, Şirmerd Çavuş Türbesi ile Oğlanlar

Murad Paşa Camii – Aksaray / İstanbul

Tekkesi'nin türbe, sebil ve çeşmesi de cami avlusuna taşınmıştır. Cami 1935'te Mimar Vasfi Egeli tarafından onarılmıştır.

Murad Paşa Camii, kesme taştan alçak bir ihata duvarı ile çevrili avlunun ortasında yer alır. Avluya giriş farklı iki yönde bulunan basık kemerli birer kapı ile sağlanmaktadır. Tabhâneli cami tipinde inşa edilen yapı, kible ekseninde eşit büyüklükte ve 10,5 m. çapında kubbeli iki birimle iki tarafta yer alan kare planlı ve kubbeli ikişer tabhânedan oluşmaktadır. Tabhânelerin harimden alçak tutulduğu yapıda dıştan kademeli bir görünüm sağlanmıştır. Kuzey cepheyi kaplayan son cemaat yeri kesme taş olup diğer duvarlar bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla almaşık örgüye sahiptir.

Beş birimli ve sivri kemerli son cemaat yerinde altı sütunun taşıdığı kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Bu sütunlardan ikisi baklavalı başlıklı ve granit, diğerleri mukarnaslı başlıklı yeşil somakidir. Sütunlar arasındaki yükseklik farkı mermer yastıklarla dengelenmiştir. Ortada yer alan kubbe kasnağı diğerlerinden daha yüksek tutularak giriş-mihrap aksı vurgulanmıştır. Kuzey cephede kapının iki yanında altta dikdörtgen formlu ikişer, üstte sivri kemerli birer pencere yer alır. Biri harime, diğerleri tabhânelere açılan pencerelerin arasında mukarnaslı yaşmağa sahip birer mihrap nişi vardır. Basık kemerli cümle kapısı Bursa kemerli niş içine alınmış olup iki yanında yaşmağı mukarnaslı birer niş mevcuttur. Girişin üzerinde yapının tarihini veren kitâbe ile bunun üzerinde palmet formlu aynalı hatla yazılmış "Rabbenâ" duası bulunur. Burada altıgen ve altı kollu yıldız şeklinde renkli taş kakmalar dikkati çekmektedir.

İlk dönem tabhâneli cami örneklerinin sofasında yer alan aydınlık feneri ve havuzun kaldırıldığı yapıda iki basamakla çıkılan asıl harim tabhâne kapısına kadar uzatılarak ibadet için daha geniş bir alan sağlanmıştır. On altı dilimli sofa kubbesine prizmatik üçgenlerle geçilmesine karşılık harim kubbesine sivri kör kemerler üzerine oturan mukarnaslı pandantiflerle geçilmesi ve tabhâne girişlerinin sofaya açılmasıyla da klasik anlayış devam ettirilmiştir.

Sofa giriş cephesinde altta dikdörtgen çerçeveli, üstte sivri kemerli iki sıra pencere, diğer cephelerde yan akslarda yer alan tabhânelerden dolayı kasnağa yakın konumda bulunan bir sıra sivri kemerli pencere ile aydınlatılmaktadır. Kubbe kas-

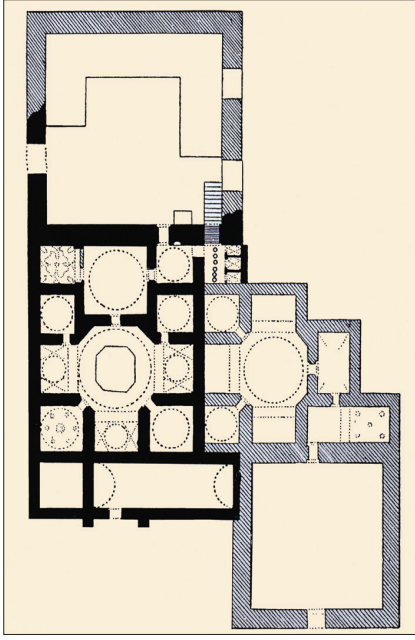
Murad Paşa Camii'nin cümle kapısı üzerindeki kitâbe

nağında da her yönde birer sivri kemerli pencere açılmıştır. Girişin iki yanında derin nişler içine alınmış pencereler sonradan ahşap kapılarla kapatılarak birer mekân elde edilmiştir. Yan duvarlarda sivri kemerli derin nişler içinde basık kemerli açıklıklı iki tabhâne kapısı vardır. Bunlar arasında zeminden yükseltilmiş mukarnaslı yaşmaklı birer niş yer almaktadır. Sofanın kuzeybatısında ahşap direkler üzerine oturan ufak bir mahfil bulunmaktadır.

İki basamakla çıkılan ve mermer korkulukla sofadan ayrılan asıl ibadet mekânı her yönde alt sıradakiler dikdörtgen çerçeveli, üst sıradakiler sivri kemerli üç sıra pencere ile aydınlatılmaktadır. Harimde de sofada olduğu gibi kasnakta dört yönde birer sivri kemerli pencere açılmıştır. Yapının mihrabı ve minberi yenidir. Dikdörtgen kuruluşlu, beş köşeli mermer mihrap mukarnaslı yaşmağa sahiptir. Mermer minber oldukça sadedir. Yan aynalar düz bırakılıp yanlarına birer sivri kör kemer yapılmıştır. Giriş üzerinde bir sıra mukarnas dizisi ve bunun üzerinde yer alan palmet dizisi klasik bir görünüm sağlamıştır. Kürsü sekizgen külâhla örtülüdür. Son dönemde yenilenen ahşap vaaz kürsüsü de kare şeklinde olup geometrik bezemelidir.

Yan akslarda yer alan tabhâneler birbirine geniş sivri kemerlerle bağlanmış, birimlerin üzerindeki kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. İki sıra pencere ile aydınlatılan mekânda alt sıra pencereler dikdörtgen çerçeveli, üsttekiler sivri kemerlidir. Batıda yer alan tabhânedeki minare kaidesi yönünde sivri kemerli bir niş vardır. Kuzeydeki her iki tabhâne biriminde pencerelerden biri sonradan kapıya dönüştürülmüş, böylece dışarı ile bağlantı

MURAD PAŞA KÜLLİYESİ

Murad Paşa Hamamı'nın planı

sağlanmıştır. Her tabhâne biriminde birer ocak nişi yer almaktadır.

Yapının içi ile son cemaat yeri yakın zamanda kalem işleriyle donatılmıştır. Kare kaideden silindirik gövdeye geçiş baklavali pabuçlukla sağlanan minare caminin kuzeybatı köşesinde yer alır. Şerefesinin altı mukarnaslı olup petek kısmında görülen girland motifli minarenin XIX. yüzyılda tamir gördüğüne işaret eder. Kaidede tarihsiz iki adet güneş saati bulunmaktadır.

Caminin güneyinde yer alan ve Sadrazam Mesih Paşa, Kara Dâvud Paşa, Şeyhülislâm Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi, Altıparmak İbrâhim Efendi gibi önemli şahısların gömüldüğü hazîrede farklı yüzyılların tezyinat anlayışını aksettiren mezar taşları dikkati çekmektedir.

XVI. yüzyılın başına tarihlenen Şirmerd Çavuş Türbesi eskiden Haseki Hastahanesi önünde yer almaktaydı. Millet caddesinin açılması sırasında yerinden sökülüp ve cami avlusuna taşınmıştır. Kare planlı yapı açık türbe olarak düzenlenmiş olup kesme taş pâyeler üzerinde sivri kemerlerin taşıdığı pandantifli kubbe ile örtülüdür. Klasik Osmanlı üslûbunu yansıtan türbede Şirmerd Çavuş ile kızı Kamerşah Hatun yatmaktadır. Caminin kuzeyindeki avluda bulunan sekizgen şadırvan son dö-

nemde yenilenmiştir. Millet caddesine açılan kapının yanında yer alan klasik tarzdaki sivri kemerli çeşmenin ayna taşı düz bırakılmış olup kitâbesinde 1960 tarihi okunmaktadır.

Günümüzde mevcut olmayan medrese caminin batısında yer almaktaydı. XX. yüzyılın başına kadar bazı onarımlar geçiren kâgir yapı 1885'te yıktırılıp ahşap olarak yeniden yaptırılmış, on iki olan oda sayısı yeni yapıda on altı olmuş, sonradan köşe odaları üzerine birer oda daha yapılarak sayı on sekize çıkarılmıştır. Bina 1918 yılında hem harikzedelere barınak hem de aşevi olarak kullanılmıştır. Alçak revaklı olduğu bilinen medresenin kitâbesi günümüzde Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır. İmaretin yeri ve planıyla ilgili bir bilgi yoktur.

Horhor veya Aksaray Hamamı adları ile caminin güneyinde vaktiyle yer alan çifte hamam İstanbul'un en büyük ve eski su yapılarındandı. Her iki kısımda da soğukluklar kare planlı olup erkekler kısmının kubbe ile örtülü soğukluğuna büyük bir sivri tonozla girilmekteydi. Buradan kare planlı bir birimle ılıkluğa geçilirdi. Sıcaklık bölümü, kubbeli sekizgen merkez etrafında üç eyvanlı ve dört halvet hücreli olup dikdörtgen planlı eyvanları ortada kubbe, iki yanında çapraz tonoz, kare planlı halvet hücreleri ise kubbe ile örtülüydü. Kadınlar kısmında da sıcaklık bölümü kubbeli sekizgen merkez etrafında üç eyvanlı olup kare planlı ve kubbeli iki halvet hücreli bulunmaktaydı. Son yıllarda metro inşaatı için yapılan kazılar sırasında bugünkü yol seviyesinden yaklaşık 3 m. kadar derinde hamamın cehennemlik denilen alt yapısı ortaya çıkmıştır.

1957'de yıktırılan ve 1964 yılında cami avlusunun kuzeyinde yeniden kurulan Olanlar Tekkesi'nin türbe-sebil-çeşme grubu mermer cephelidir. Sebilde ortada yuvarlak kemerli iki pencere ve iki yanında daha dar birer pencere olup bunlar aynı zamanda türbenin hâcet pencereleridir. Yapıyı üstte yivli bir kuşak dolaşmaktadır. Cephede Kâdirî güllerinin dikkat çektiği ampir üslûptaki yapı 1870-1871 yılına tarihlenir. Türbede tekkenin ilk bânisi Yâkub Ağa ile Olan Şeyh İbrâhim Efendi'nin de içinde bulunduğu bazı şeyhler yatmaktadır. İki yanda iyon başlıklara sahip ikişer sütunla sınırlanan çeşmenin kitâbesi 1874 tarihlidir. Çeşme ile sebil arasında lentosu üzerinde Kâdirî gülü ve bunun üzerinde beş kollu yıldızın bulunduğu bir kapı yer almaktadır. Murad Paşa Kül-

liyesi, İstanbul'un fethinden hemen sonra yapılmış geniş kapsamlı bir vezir külliyesidir. Tabhâneli camisiyle bu plan tipinin İstanbul'daki örneklerden biri olması açısından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 307-308; *Ayvansarâyî, Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 204-205; H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues I: Die Bäder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 94-96; Halil Edhem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1933, s. 37-38; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), s. 287-289; *İstanbul Âbideleri*, İstanbul, ts. (Yedigün Neşriyatı), s. 73-74; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 466-474; a.mlf., *Fâtih Devri Mi'mârîsi*, İstanbul 1953, s. 190-194; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 108; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 41; a.mlf., "Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İFM*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 43; Hülya Göl, *Aksaray Murat Paşa Külliyesi* (mezuniyet tezi, 1966), İÜ. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü; Behçet Ünsal, "İstanbul'un İman ve Eski Eser Kaybı", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1969, II, 16-18; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 114-115; W. Meyer, *İstanbul'daki Güneş Saatleri*, İstanbul 1985, s. 39-40; Nusret Çam, *Osmanlı Güneş Saatleri*, Ankara 1990, s. 50; *Fâtih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler* (haz. Fatih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 177-179; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 621; Mehmet Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 245-247; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 273-274; W. Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası* (trc. Ülker Sayın), İstanbul 2001, s. 220, 444-446; R. Ekrem Koçu, "Aksaray Hamamı", *İst.A*, I, 536; M. Baha Tanman, "Murad Paşa Külliyesi", *DBİst.A*, V, 518-519; a.mlf., "Oğlanlar Tekkesi", a.e., VI, 123-124; Emine Naza, "Şirmerd Çavuş Türbesi", a.e., VII, 184.

ZEYNEP HATİCE KURTBİL

MURADÂBÂDÎ

(مرادآبادی)

(1883-1948)

Hintli müfessir ve eğitimci.

21 Safer 1300 (1 Ocak 1883) tarihinde Muradâbâd'da (Uttar Pradeş) doğdu. Adı Muhammed Naîmüddin'dir. Ataları, Bâbürlü Hükümdarı Evrengzîb zamanında İran'ın Meşhed şehriden Hindistan'a gelip yerleşmiş ve kendilerine Muradâbâd'da arazi verilmişti. Babası Mevlânâ Muhammed Muînüddin Nüzhet şair ve âlim bir kişiydi. İlk eğitimini babasından aldı, ondan Urduca ve Farsça öğrendi. Sekiz yaşında hâfız oldu Muradâbâd'daki Diyûbendî ekolüne ait Medrese-i İmâdiyye'de medrese eğitimi alarak 1902 yılında